

Христов О.Л.

кандидат юридичних наук
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,

Панасенко А.О.

слухач магістратури
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ПОНЯТИХ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Організаційно-правові аспекти забезпечення участі незалежних осіб під час досудового розслідування до сьогодні ще не знайшли повного вирішення.

Слід зазначити, що чисельна плеяда правників визначає важливість і необхідність існування інституту понятих у кримінальному провадженні, оскільки поняті є незалежними джерелами і відіграють вагомє значення під час визнання доказами тих чи інших фактичних даних.

Зі вступом в дію Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) України 2012 року значення інституту понятих значно зросло, однак, збільшилась і кількість проблем, які виникають з організацією їх залучення. До таких в першу чергу, на нашу думку відносяться:

1. До сьогодні спірним залишається питання щодо необхідності залучення понятих при проведенні слідчих (розшукових) дій (далі – СРД). Так, ч. 7 ст. 223 КПК України визначено, що слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незацікавлених осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи. Винятком є випадок застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної СРД. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

Поряд з цим, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної СРД [1]. Слід зазначити, що при проведенні одних СРД (обшуку або огляду житла) КПК регламентує обов'язкову участь понятих, тоді як під час проведення інших – допускає зазначені вище виключення із загального правила.

Сучасне науково-технічне забезпечення розслідування, на нашу думку, є достатнім для того, щоб відмовитись від застарілих поглядів стосовно існування інституту понятих у кримінальному провадженні.

Одним із важливих аргументів, на наш погляд, є те, що, наприклад, відеозапис може в повній мірі відтворити хід і результати проведення СРД, тоді як інформація яку сприймають поняті – з часом стирається у пам'яті і може викривлятися, що негативно впливає на встановлення істини під час наступних стадій кримінального провадження.

Існування в КПК вимоги щодо обов'язкової участі понять породило ситуацію, коли одні і ті ж особи постійно (або періодично) приймають участь у проведенні СРД (так звані «чергові» поняті), зацікавленість в участі під час розслідування яких, як правило, підкріплюється матеріальним заохоченням зі сторони працівників правоохоронних органів.

Згодом, це впливає на самовільну спрощеність працівниками правоохоронних органів процедури участі таких осіб у якості понять (часткову участь, неухважність до деталей та ін.). Це в свою чергу ставить під сумнів об'єктивність і достовірність показань понять в якості джерел доказової інформації.

2. Згідно з положень, висвітлених в Главі 3 КПК, а також ч. 7 ст. 223 поняті є учасниками кримінального провадження, однак законодавець не визначив їх права. При цьому, однією з вимог проведення процесуальних дій є необхідність роз'яснення їх учасникам процесуальних прав та обов'язків, в ході чого, одразу впливає проблема визначення і їх кола для понять.

В правозастосовній практиці, понятим, за таких умов слідчий, прокурор роз'ясняє лише загальні положення та вимоги щодо їх залучення, що є на нашу думку не зовсім правильним. Тому, існування інституту понять у кримінальному провадженні, на нашу думку, повинен бути забезпечений відповідною правовою основою щодо визначення прав і обов'язків понять.

3. Відсутність регламентованого законодавством механізму залучення понять до проведення СРД. Слідчий (оперативний працівник) досить часто стикається із ситуацією, коли особа, яку він запрошує для участі в СРД у якості понятого, відмовляються від набуття такого статусу (прийняття участі у проведенні СРД).

За результатами аналізу О.Л. Булейком опитування працівників правоохоронних органів відомо, що 96% респондентів відповіли, що в їхній практиці мають місце факти відмови понять від участі у СРД, при цьому 63% вказали, що такі випадки трапляються часто. Крім того, стало відомо, що найбільш поширеними мотивами такої відмови є: зайнятість; відсутність вільного часу; небажання піддатися можливому в подальшому допиту; стурбованість щодо можливого ускладнення в стосунках з сусідами, в житлі яких проводиться обшук, накладення арешту на майно; небезпека щодо можливої помсти; небажання надавати допомогу правоохоронним органам [2, с. 133].

З метою подолання вищевказаної проблеми, на думку науковців, яку ми підтримуємо, для залучення понять варто застосовувати заходи покарання та заохочення.

Поряд з цим, вітчизняне законодавство не містить норм, які б передба-

чали юридичну відповідальність за відмову особи без поважних причин брати участь в якості понятого при проведенні СРД. При чому подібних норм не містив і КПК 1960 року [3].

Окремі науковці пропонують вирішити питання щодо внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та передбачити адміністративну відповідальність за відмову особи від виконання обов'язку понятого [4]. Подібні норми містяться законодавстві ряду країн. Так, наприклад подібним чином регламентується відповідне питання ст. 86 КПК Республіки Казахстан [5], а також ряді інших держав пострадянського простору.

Варто також зауважити, що однією із частих причин відмови особи від участі в процесуальних діях в якості понятого є відсутність зацікавленості у залученні в якості незалежної особи. Адже в ряді випадків особа з постійним місцем роботи змушена бути відсутньою на робочому місці в робочий час, будучи залученою до СРД, втративши внаслідок цього заробіток. Таким чином, особу необхідно зацікавити не лише необхідністю виконання суспільного обов'язку, але і матеріально.

Ми підтримуємо думки А.А. Котової, яка з цього приводу вважає, що доцільно врегулювати питання виплати матеріальної компенсації в рамках глави 8 КПК України, що стосується процесуальних витрат [6].

Подібним чином це питання було врегульоване ч. 2 ст. 92 КПК редакції 1960 року, а практична реалізація даного положення відбувалася відповідно спеціальної Інструкції, що затверджена постановою Кабміну України від 01.07.1996 року №710 [7].

4. Крім того, необхідно чітко визначити процедуру залучення понятих. Зокрема, на нашу думку, було б доцільно обрати понятих із визначеного кола осіб, які у хаотичному порядку вибираються із завчасно створеної автоматизованої бази даних понятих. Подібну систему ми пропонуємо створити на кшталт автоматизованої бази, котра на даний момент функціонує в судовій системі України. При цьому необхідно передбачити, щоб коло понятих визначалось на кожний окремий день.

Висновки: 1) підсумовуючи вищеописане, слід зазначити, що сьогодні доцільно переосмислити застарілі погляди на інститут понятих у кримінальному провадженні; 2) здійснити відповідні наукові дослідження щодо ефективності та необхідності залучення понятих до проведення СРД; 3) у разі отримання результатів, які підтвердять потребу в існуванні інституту понятих, – прийняти відповідні зміни до вітчизняного законодавства, де передбачити питання організації залучення понятих при проведенні відповідних процесуальних дій, їх відповідальність та матеріальне заохочення.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI в редакції від 16.08.2015 [Електронний ресурс] / Офіційний Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до код. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

2. Булейко О. Л. Участь понятих у кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 2009 / Ольга Леонідівна Булейко. – К., 2009. – 196 с.

3. Маляренко В. Т. Про інститут понятих у кримінальному процесі України / В. Т. Маляренко, І. В. Вернидубов // Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 3. – С. 22-27.

4. Губіна Є. Н. Деякі питання участі понятих при провадженні слідчих (розшукових) дій / Є. Н. Губіна // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка) : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. – Х. : Видавець Строков Д. В., 2013. – С. 124-127.

5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. – № 23. – Ст. 335.

6. Котова А.А. Інститут понятих у кримінальному провадженні України : дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / А. А. Котова. – К., 2013. – 218 с.

7. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, які викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду та органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів : постанова Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 р. №710 // Офіційний вісник України. – 2007. – №48. – ст. 1970.

Черняк А.М.

кандидат юридичних наук
здобувач кафедри правосуддя
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ОПЕРАТИВНІ ПІДРОЗДІЛИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО ОБМІНУ

Важливість міжнародного студентського обміну для нашої держави завжди була значною. Водночас, за останні п'ять років кількість іноземних студентів в Україні зросла більш ніж на 50 %, відповідно суттєво збільшились надходження до державного бюджету нашої держави, а враховуючи трьохразову девальвацію національної валюти та те, що потенційні іноземні студенти сплачують за навчання у іноземній валюті, відповідні надходження у державний бюджет збільшились у понад два рази. Окрім цього, потрібно констатувати й іміджеву важливість навчання в нашій державі значного числа іноземних студентів з різних континентів.

Водночас, слід зазначити, що разом з позитивними аспектами розвитку міжнародного студентського обміну, зростає й рівень злочинності у вказаній сфері. Значно почастишали випадки використання обміну студентами як прикриття для нелегальної міграції, яка сполучається з контрабандою предметів